

Hesiodos

Alle goden!
Theogonie

vertaald en toegelicht door
Ronald Blankenburg

Damon

Inhoud

Antiquarianisme 7

Vertaling 33

Aantekeningen 83

Over de vertaler 93

Antiquarianisme

[Http://www.encyclo.nl](http://www.encyclo.nl): ‘Interesse in of toewijding voor dingen uit het verleden, vooral het heel verre verleden. De term impliceert bewondering voor een stijl of een voorwerp eenvoudigweg omdat het oud is’.

7

Dat is de eerste indruk die Hesiodos' *Theogonie* op de moderne lezer maakt: ordenen wat in zichzelf geen ordening heeft, opschrijven om niet te vergeten, doorgaan tot ook het laatste detail is vastgelegd. Voor een lezer niet per se een werk om van begin tot eind door te lezen; eerder een naslagwerk om selectief uit te putten. Liefst voorzien van een uitvoerige *index nominum*, zodat gericht kan worden gezocht naar wat Hesiodos over deze en gene te melden heeft, zonder de hele tekst door te hoeven lezen. Het is wel zo eerlijk om het maar meteen te zeggen: zo zit deze uitgave niet in elkaar. *Theogonie* mag dan een interessante bron zijn voor weetjes en feitjes betreffende individuele godheden in hun vroegste Griekse vorm, het gedicht heeft de vorm van een narratief, een verhaal met een duidelijk begin en, toegegeven, niet zo'n duidelijk eind. Het is een vorm die in de eigen tijd, vermoedelijk de achtste eeuw voor Christus (maar een eeuw vroeger of later is niet ondenkbaar) een passende moet zijn geweest: voor de auteur om zijn boodschap over te brengen, en voor het publiek om er kennis van te ne-

men. *Theogonie* roept zo vragen op over de auteur, zijn intentie en publiek, en de historische en literaire context waarbinnen het werk zich een plek verwierf.

8

Van de moderne lezer kan niet zomaar gevraagd worden zich een beeld te vormen van de Griekse wereld in de achtste eeuw voor Christus, noch van de rol van geletterdheid en literatuur in die wereld. De situatie in de achtste eeuw voor het begin van de jaartelling is in veel opzichten moeilijk te reconstrueren door het ontbreken van zowel geschreven bronnen als van materiële vondsten. Hesiodos is zelf de belangrijkste bron, maar wat hij vertelt wordt niet als vanzelf bevestigd door archeologen en oudhistorici.

In de achtste eeuw voor Christus is de Griekstalige bevolking van het oostelijke Middellandse Zeebekken herstellende van een ontwrichtende periode in de geschiedenis. Uit de voorafgaande periode, de twaalfde tot negende eeuw voor Christus is nagenoeg niets bekend of overgeleverd (vandaar de benaming ‘Donkere Eeuwen’ of ‘Griekse middeleeuwen’). Dit gebrek aan informatie en overlevering wordt geïnterpreteerd als een bewijs voor een zeer laag beschavingsniveau gedurende deze periode: een situatie waarin de menselijke gemeenschappen kleinschalig zijn georganiseerd, en betrekkelijk geïsoleerd druk doende zijn om in het eigen levensonderhoud te voorzien. Voor een uitgebreide materiële cultuur ontbreken blijkbaar de middelen; van een geestelijke cultuur ontbreken de getuigenissen. De cultuur vóór de Donkere Eeuwen heeft daarentegen veel sporen nagelaten: de zogenoemde Myceense cultuur is ons bekend uit opgravingen van

paleizen op Kreta en het Griekse vasteland en uit de kleitabletten met teksten in Lineair B, een taal die in 1952 door Michael Ventris werd ontcijferd als een vroege vorm van Grieks. De kleitabletten, zelden groter dan een handpalm en dikwijls met slechts enkele woorden, bleken in hun samenhang een schat aan informatie te bevatten met betrekking tot de politieke, sociale, religieuze en economische situatie in en rond de verschillende cultuurcentra in de periode 1400-1200 voor Christus. Literatuur werd evenwel niet vastgelegd met behulp van het Myceense alfabet: in de Myceense tijd werd literatuur, zoals epos, mondeling gecomponeerd en doorgegeven met behulp van recitatie en geheugen. Myceense barden zouden op die manier de eerste versies hebben geproduceerd van lange verhalende gedichten als de *Ilias* en de *Odyssee* en vele andere. Dankzij het mondelinge karakter wisten de epen de Donkere Eeuwen te overleven, ondanks de teloorgang van het schrift; zonder grote paleizen en omvangrijke paleisadministraties was er immers geen praktische toepassing van het schrift meer.

Zodra de Griekssprekende wereld opnieuw tevoorschijn komt uit de Donkere Eeuwen en het Fenicische schrift overneemt en geschikt maakt voor het schrijven van Grieks, blijkt dit nieuwe schrift direct te worden gebruikt om literatuur vast te leggen: de *Ilias* zou het eerste geschreven boek zijn geweest en de ons bekende versie zou zijn gedictieerd en opgeschreven als het eindproduct van een eeuwenlange mondelinge overlevering. Wellicht was de auteur een enkele dichter/schrijver, misschien betreft het een groep dichters. De schriftelijke vastlegging zou aan een moment in tijd

kunnen worden verbonden: vanaf ca. 900 voor Christus duiken de eerste inscripties op, waarvan er vele literaire pretenties hebben, zoals blijkt uit het gebruik van dichterlijke woorden of woordvormen, en van metrum. Voor een dergelijk zeer vroege datering (950-900 voor Christus) van de schriftelijke vastlegging van de *Ilias* zijn argumenten aangedragen, maar de wetenschappelijke consensus beschouwt de schriftelijke *Ilias* als een product van de achtste eeuw, een tijdgenoot van Hesiodos' *Theogonie* dus. Recent is gesuggereerd dat er een groep dichters is geweest die gezamenlijk verantwoordelijk was voor de werken van Hesiodos, ongeveer zoals de Homeriden van het eiland Chios zichzelf presenteerden als de 'erfgenamen' van Homeros.

Ongeacht de exacte datering van de schriftelijke vastlegging van de tekst en de precieze (samenstelling van de groep) redacteur(s), duiken gedichten als *Ilias* en *Theogonie* op in een cultuur die nog weinig toepassingen kent voor schrift. Schrift wordt gebruikt voor wij-inscripties en voor de vastlegging van stadswetten. Voor beide typen teksten geldt dat de schriftelijke vastlegging belangrijker is geweest dan de toeganlijkheid ervan. Schattingen van de mate van geletterdheid in de achtste eeuw voor Christus zijn dermate laag dat, met uitzondering van de schrijver, vrijwel niemand kon lezen wat er staat: toeschouwers van de inscripties zien dat er iets staat, wellicht weten ze ook uit hun hoofd wat er staat, maar het belang van de tekst schuilt in de vastlegging. De tekst is gezaghebbend omdat hij is opgeschreven.

Vastlegging van epen als de *Ilias* en *Theogonie* onderstreept ongetwijfeld ook het gezaghebbende van

de inhoud. In het geval van de *Ilias*, en evenzeer van de *Odyssee*, is het veelzeggend dat het Homerische epos direct werd opgeschreven zodra zich daarvoor de mogelijkheid voordeed, terwijl andere epen (soms op naam van Homeros, soms van anderen) pas veel later, of uiteindelijk helemaal niet, op schrift verschenen. Bovendien bleek de overlevering van die andere epen veel kwetsbaarder voor veronachtzaming en de neiging om samen te vatten in plaats van integraal door te geven. Zodra de Alexandrijnse geleerden in de derde eeuw voor Christus de overlevering begonnen te ordenen en te stroomlijnen, bleken talrijke archaische epen uit de Trojaanse of Thebaanse Cyclus niet of alleen fragmentarisch beschikbaar. Ook de mondelinge overlevering, die tot het begin van onze jaartelling bleef bestaan naast de schriftelijke en er dikwijls een ingewikkelde wisselwerking mee onderhield, was ontoereikend om andere epen, naast de Homerische en Hesiodische, te behouden tot aan de Alexandrijnse redactie. We moeten gissen naar de redenen achter de keuzes die tot dergelijke consequenties hebben geleid: het is zelfs onduidelijk of de Homerische epen werden opgeschreven vanwege hun kwaliteit, of dat ze hun gezag danken aan een willekeurige uitverkiezing.

Hesiodos' *Theogonie* zou zijn opgeschreven rond de tijd van de vastlegging van *Ilias* en *Odyssee*. Hesiodos zou derhalve een tijdgenoot van Homeros zijn geweest, of misschien een generatie eerder of later actief zijn geweest. De relatieve datering van Hesiodos is in zoverre belangrijk dat ze volgt uit observaties betreffende de invloed die de Homerische en Hesiodische

Hesiodos

Alle goden!

Theogonie

Hymne aan de Muzen

35

Laat ik mijn lied met de Muzen beginnen, die Helikons hoogten, groot en vol goden, beheersen en eeuwig als woonplaats bezitten. Zacht gaat hun voet in een dans rond de bron met de kleur van violen, fluis-terend zacht rond het altaar van Zeus, die de zoon is van Kronos.

Nu, na een bad voor hun tedere huid in de bron van Permessos, of in de Bron van het Paard of door goden bewoonde Olmeios, zijn ze opwindende rijen begonnen op Helikons toppen: prachtig! – je voelt het verlangen dat spreekt uit hun soepele pasjes!

Spoedig vertrekken ze daar en gehuld in een sluier van nevel doen zij hun nachtelijke ronde en zingen met prachtige stemmen hymnen voor Zeus, die de Aegis beweegt, en voor Hera zijn gade, Argos' gebiedster, die gouden sandalen verkiest voor haar voeten, en voor Athene, de dochter van Zeus met haar groenblauwe ogen.

Phoibos Apollo en Artemis eren ze zingend en dansend, en ook Poseidon, die Aarde omklemt en de landen doet beven, samen met Themis, de mooiste

en knapste godin Afrodite, Hebe, met goud op haar jeugdige lokken, de mooie Dione, Iapetos, Leto en Kronos die uitblinkt in kronkelig denken, Helios, Eos, Selene die straalt in het nachtelijk duister, Gaia, onmetelijk grote Okeanos, diepzwarte Nyx en alle onsterfelijken: eeuwigheid maakt hun geslacht eerbiedwaardig.

Mijn visioen

Deze godinnen nu leerden Hesiodos jaren geleden, toen hij zijn schapen bij Helikon weidde, dit prachtige thema. Wat de godinnen toen tegen me zeiden, probeer ik te zeggen – zo klinkt de stem van Olympische Muzen, die dochters van Zeus zijn:

“Herders van niets, openlucht-slapers, magen zijn jullie en meer niet! Talrijke leugentjes kennen we, nauwelijks van feiten verschillend, waarheden meedelen kunnen we net zo goed, als we dat willen.”

Dat was de vloeiende, weerstand-negerende stem der godinnen. Mij werd als staf een geplukte frisgroene lauriertak gegeven, wonderlijk ding om te zien. En ze bliezen me zeer inspirerend taalgebruik in om verleden en toekomst bekendheid te geven. Ik op mijn beurt moest dan zingen van goden, die eeuwig bestaan, en ieder gedicht met de Muzen beginnen alsook met hen sluiten.

Tweede hymne aan de Muzen

Wat toch betekent voor mij dit gedoe rond een steen
of een boomstronk?

Laat ik opnieuw met de Muzen beginnen, die Zeus' gedachten binnen Olympos' beschutting door hymnen te zingen verzetten met de belofte om heden, verleden en toekomst te noemen, zingend om beurt. Overweldigend zoet stroomt hun lied zonder eind van hun lippen.

Het huis van hun vader de Donderaar Zeus is vol van de heldere, zuivere lach van godinnen en overal galmt het tot in het verste vertrek. Op de sneeuwwitte top van Olympos ruisen de huizen der goden.

De Muzen met hemelse stemmen roemen al zingend het eerst het eerwaardige godengeslacht en noemen op volgorde allen die kind zijn van Aarde en Hemel – al wie hun kleinkind is hoort bij de overvloed schenkende goden.

Daarna vereren ze Zeus als de vader van goden en mensen: hoe hij in krachten de sterkste kan blijven als koning der goden. Lieder en over het mensengeslacht en de sterke Giganten zingend verzetten de Muzen, kroost van de koning der goden, binnen Olympos' beschutting hun vaders verborgen gedachten.

Na een affaire met Zeus in Piërië baarde hun moeder, glooiend Eleutherai's vrouwe Mnemosyne, hen

ter vertroosting tegen ellende, als tegengif telkens als zorgen ons plagen. Zonder dat andere goden het merkten ontving zij hem negen nachten op rij in haar bed en ze deelde met Zeus zelf de lakens. Toen het moment van bevallen na menig seizoen was gekomen met het verstrijken der maanden en elk van hun talrijke dagen, baarde zij vlakbij de top van de eeuwig besneeuwde Olympos negen eendrachtige dochters, die alle de kunst van het zingen diep in haar binnenste koesteren: zelf zijn zij steeds zonder zorgen.

Hoog op Olympos bevindt zich hun huis en hun prachtige dansvloer. Himeros heeft er zijn woning dichtbij evenals de Chariten. Zoet en verleidelijk laten hun lippen de lieflijke woorden stromen wanneer zij van iedere god of godin openbaren welke positie en waardigheid hem of haar toebedeeld heten.

Trots op haar prachtige stemmen en onovertroffen vertolking gingen zij toen de Olympos op. Onder haar liederen galmt de donkere aarde terwijl een aanstekelijk ritme van passen hen begeleidt op haar weg naar haar vader, de hemelse heerser.

“Hij heeft gezag over donder en allesverzengende bliksem sedert hij Kronos, zijn vader, versloeg met geweld: hij verdeelde taken en kende verstandig diverse beloningen toe aan de goden.”

Dat, zie je, zongen de Muzen, het negental dochters van Zeus, die op de Olympos, berg van de goden, hun woningen hebben. Zegt je de naam van Melpomene